САНА ОЛОХ

ЧУРАПЧЫ ОРОЙУОНУН ХАҺЫАТА

ХАҺЫАТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ
15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 83 (7468) ⊙ 1993 сыл. От ыйын 15 күнэ. Чэпиэр ⊙ Сыанаата 1 солк. 50 харчы.

КЫСТЫК ДЬЫЛҒАТА

СҮБЭ ЭЛБЭҒИ БЫҺААРАР

От ыйын 2 күнүгэр «Бахсы» табаарыстыба директора Семен Игнатьевич Оконешников дьонун-сэргэтин мунньан оттооһун түһунан мунньахтаата. Элбэх ыйын олус интэриэстээхтик кыттан сүбэ-саргы буолла. Айылҕа сонгнуур усулуобуйата оппук кучүмэҕэй.

Быйыл 100-тэн тахса киһи өлүү сир ылан оттооһуну саҕалаатылар эрээри, үөрдэр аҕыйах. Алаастары аһыҥа былдьаата. Былырыын ханныктык эмэ үүммүт сиргэ от хатта. Улахан ардах суох. Ханныктык эмэ бу кэлин ардаабыта эпсибэт буолла. Онон кырдьаҕастары кытта сүбэлэһэн баран, моойдортон эмиэ өрүс арыытыгар киллэрэн оттоторго сүбэлэстилэр. Баҕалаахтар да баалларын.

Табаарыстыбаттан миэстэҕэ бинир механизированнай, иккис кола-нлин звеноларга оттуохтара. Амма үнүөр Михаил Михайлович Барашков 15 киһилээх звеньота бу күннэргэ барыа. Быйыл былырыыҥҥы анаппыт Куолума туора үрэхтэрэ Киибилдьы уонна Кураанчыҳы оттонуохтара. Уоһа өрүгэр чыаппаралар өлүүлэннилэр - чаастаннылар. Онон сир өрте суолкай. От ыйын бүтүүтэ маннаннкис звено тахсыа. Былырыын маннаа бинир звено 200-чэкэ тоннаны чем. чөпүтэ. Онон ыҥыраҥ үрэхтэргэ эрэл улахан, Дойдуга күөх ыһыыны оттуу хомуйарга суоттаныллар. Былырыын баһыаттан 660-са тонна күөх үүнээйи ылыллыбыта улаханнык эксибитэ. Быйыл баһыына кураанаата, аһыҥа киирдэ. Итиннэ былырыыҥҥы үүнүү аҥара эрэ ылыллар кыахтаннна. Ото да кыраас, онон ылыллара да уустуктардаах. Бу күннэргэ миэстэҕэ В. В. Гоголев уонна Н. И. Демешин звеноларга бастакы ким оҥко киирдилэр.

Атын сирдэргэ, оройуоннарга улахан эрэл суох. Былырыын «Дьокуускай» совхозка звено оттоон барбытын кэннэ көҥүллэхпиттэрэ. Онно 50-са тонна ылыллыбыта. Оттоппут маннаҕарыгар 3,5 км күрүө туттаран хаалбыттара. Быйылгы кэпсэтии —6 нии ааны тутуу. Эмиэ звено кэннитэн быстах сирдэри көҥүллүүлэр. Нэһиилэннэ эмиэ бу балаһыаннаҕа оттуур кыахтаах.

Аһыганы эмтэһин кыайтарбата. Эмп, аналдах агрегат да суох. Биирдиилээн дьон хас эмэ сыллааҕы эмп булан, талаҕынан ыһан эмтээбитэ буоллулар, син немелөһөр курдук да ылыллыбыт төһө сири хотутуоҥуй?

Ити курдук, аттарынан, сүбэлэһэн миэстэҕэ оттооһун саҕаланна. Дьон барахсан курааны кураан диэбэккэ, баар күөҕү ыларга, туох-ханнык иннинэ, аһыгаттан былдьаһарга баҕата улахан. Иккиһинэн, ханныгын да ыһын бэйэҕэ өлүү сирдээх буоллахтара. Ол саналаҕа да астык.

Василий ЛЫТКИН,
хаһыат общ. корр.

Бахсы.

«Оттооһун — 93»

ЭРЭНЭЛЛЭРЭ ЭРЭ ХОНДУЛААХ БАБАҒАЛАРА

Алаас сирдэргэ аһыгаттан кэҕиннэ.

«Хонду» баһыынай хаһаайыстыба оттуур алаастара быйыл урукку курдук буолбатахтар, талыгыраан хаалбыттар. Ноонуон, Чыыбаҕы курдук сорох сылларга биирдиилэриттэн 50—80 тонналы ылар алаастарыттан үрэх-күөрэлэр эмиийбиттэрин тэҥэ. Василий Харлампьевич Яковлев салайар 12 киһилээх механизированнай агардаах звеньота от ыйын 9 күнүгэр охсууну саҕалаабыт. Биһиги илларэ күн звено от оҕустарааччылара үлэлии сылдьар алаастарыгар, Чаабаҕыга, тиийэ сыыппыттыбыт. Бу балачча киэҥ, 60 гектардаах алааска быйыл быһа холуйдахха, иккиҥ эрэ хабиһиилээх от тиэрэ дуу, суоҕа дуу, аһыгатта диибин-диэн, этэрбит айаҕа туолар үлүгэрэ — тп-табыгырас.

—Оттон малбын буолла, бүгүн бу алаһы охсон бүтэрэбит,— диэр Василий Харлампьевич.— Сарсыҥыттан кэбиһэччилэрбит киирэхтээхтэр. Биһиги, оҕустарааччылар, Хондуга көһүөхпүт ньыратык, аҕыйах хонуу үүнэрэ түспүт киһи хайдах буолуо эбитэ буолла. Урах сиргэ аһыҥ суох, онон ото үүнэ, эйдэ түһүөн сөп этэ,— диэр звеновод эмиэ дьаарыырдыы,—аны нүүтэ сыыппыттахха, күн-дьыл уһаан-тэнийэн хаалыа, аҕыаһа атын сирдэргэ эмиэ от туттуур дьон буоллуҕут диэн бүтэйдин сэрэйэбин алааска үүнүүбүт, ирдэргут курдук. Бу, Дьыл ыардоох аһыгалар. Саатахха «түөрт атахтаах косилкалар» кэмелөһөллөр.

Оройуонтан кураны утары охсуһуу программатыгар оттуур хонуулары уонна мэччирэннэри бүтэйдээбин бинир сүүн хайысха быһыытынан ылылыыбыта. Оттоппүт хас биирдии совхозтарынан, отделениеларинан нэһиилэнэ-сорудахтар тиэрдэллибиттэрэ. Онтукабыт совхозтар ыҥыллыыларынан баһыыбай хаһаайыстыбанан бытарыйыллан олох даҕаны умнуута хаалла. Биллиги онно киэн даҕаны эмиэ-тэбэт курдук тутар, куоҕаларыгар - мантыларыгар оҕустаран да мөкөттөр. Олохтоох нэһиилэнэр дьаһалталара, сельский Сэбиэттэр, табаарыстыбалар, биирдиилээн баһыынай хаһаайыстыбалар диэннэр баар курдуктар. Ол эрээри бүтэйдээбин боппуруоһунан ким даҕаны дьарыктаныан баҕарбат. Ханнык эмэ сэрбэйбиппит сыыһын тимир тиистээх аһыганы сэргэ ыпах уонна сылгы сүөһү төҥгэ «оттоһор» буоллаҕына, туох дуоннаах дорохкой аһылыгы ылыахпытый? Үрдүттэн эмиэ кураан дьыл буолбутун туһунан айдаарабыт эрэ. Онон бүтэйдээбин боппуруоһунан дьиҥнээхтик дьарыктанарбыт табыгастаах буолуо этэ.

Аспыт сайын баһыынай хаһаайыстыба дойду сириттэн 120 тонна оту баҕаммэбит буоллаҕына, быйыл 100-эн тонна оту ылар-ылбат турунтаах, ол курдук, оттуур 350 гектардаах ходуһаларыттан 110 гатын оҕустарбыттарыттан бунатын дуона суох кэлиннин.

—Эрэнэрбит диэн—Бабаҕабыт. Үнүрүүн көрө сылдьыынан, ол диэни от үүнүүтэ син аҕай этэ. Итиннэ 70 галаах Кыыс Уҥуоҕа диэн ходуһалаахпыт. Үчүгэйдик үүммүт дьылыгар оту тэбэр сир. Саамай үгэнэн 1987 сыллаах сайын итиннэн 120 тонна оту бөлөмнэбиппит,—Василий Харлампьевич кэпсиир.—Бу үс алааспытыттан мунньантаран 10 тонналы эбиһэр инэбит, гаттан 3 центнер каллаҥнан баһыыба буолла. Онон өрүһүйдаҕынэ Хондулаах Бабаҕабыт өрүһүйүөхтэрэ.

Звеноҕа МТЗ тракторынан оту оҕустарыыга Василийга Одьулуунинаа-ны профтехучилище курсана Дима Яковлев көмөлөһөр. Сарсын ходуһаҕа кэбиһиигэ киириэхтээх кыдамаһыттарга старшайыыан Иннокентий Николаевич Парфенов анаммыт. Кишилэр субууттан тута кэбиһиэхтээхтэр. Манна урукку от үлэтигэр буспут-хаппыт Семен Лавров, Константин Сыроматников, Влас Григорьев уонна Григорий Капитонов үлэлиэхтээхтэр. Кэбиһиигэ тракториһынан хаһаайыстыба төһүү механизатора Михаил Дмитриевич Пинигин ДТ тракторынан налбаны состоруоҕа. Оту мустарыыга МТЗ тракторынан Петр Петрович Григорьев сылдьыахтаах, маны таһыынан кэбиһээччилэргэ оту түүрдэриигэ ат мунньарын туруоруохтаахтар.

«Хонду» баһыынай хаһаайыстыба 180—200 тонна оттоох буоллаҕына, эрэх-турах сананан кыстыыка киирэхтээх эбит. Былырыын хаһаайыстыба Амма уҥуор Эйэбилгэ 50, Нам оройуонун Хомустааҕар 60 тонналы оттоон маннааҕы отугар эбии тыанан дьылы түмүктээбит. Звено салайааччыта эпитиний, Хонду, Бабаҕа ходуһалара бу кэлиэхтэрэ ардахтартан эбии тэптэн үүнэн, өрө эпиьан кэбистэхтэриэ, эмиэ да дойду сиригэр эрэл баар буолуох курдук. Оттотугар атын сирдэртэн тиийэн сир-уот көрдөһөн оттоотоххо даҕаны кэм өрүү мэлийбиттээҕэр дойдуга оттоох аата оттоох, адыас тамты мэлийбиттээҕэр кэм ама буолуо.

Быйыл алаас сир ходуһалара аһыгаҕа былдьатан, аанньа үүммэтилэр, онон оҕустахха үрэхтэргэ киһи оннук мыыммакка оттуур ото тахсан эрэр, «Хонду» баһыынай хаһаайыстыба отчуттара итиннэхэ эрэнэллэрэ сааналарын кэтэҕэр, бу ходуһалара барахсаттар былыр-былыргыттан, этэргэ дылы, от атах тэбэн быыһаабыта-абыраабыта үгүс.

П. СЫРОВАТСКАЙ.

Снимокка: звено салайааччыта, от оҕустарааччы Василий Харлампьевич Яковлев; Чыыбаҕы алааска бастаны тэлиилэр.

ЧУРАПЧЫ КОНФЕРЕНЦИЯТА — 1965 СЫЛ

(Салгыыта. Иннин хаһыат 80 уонна 82 №№-гэр көр).

Представителлэр сүбэ мунньахтарыгар райком саҥа составын талыыта бырайыактары дьүүллэһии кэмигэр обком секретара Авдеев И. П., Филиппов В. С. бастакы секретарынан буолуохтаах диэн этии киллэрэр. Филиппов-тан кимиэ-туугун ыйыталаһыы буолар. Василий Петрович Харитонов кырдьаҕас: «Эн бу түүлэккэ зоотехник идэлээх, киһи уустук балаһыанньалаах Чурапчы курдук тыа хаһаайыстыбатынан, сүөһү иитиитинэн, бурдук ыһыытынан дьарыктанар ороһуон үлэтин кыайыам дии саныыгын дуо? Урут ороһуону салайбатах киһи эбиккин», — диэбитигэр киһитэ кыыһырымтаҕай баҕайы эбит: «Обком рекомендациялаабыта, талбаҕаххытына талыыллар, кислиэнтэх үлэни булуом», — диэн хардарда. Василий Петрович: «О, биһиги сутаакы ороһуоммут, кислиэн суох, кислиэптээх үлэни эккирэтиһэр киһи биһиэхэ наадата суох», — диэбитигэр делегаттар собулаһан айдаара түспүттэрэ. Онон райком составыгар 45 киһилээх кисталык куоластаахын составыгар Филиппов киллэриллибэтэҕэ.

Райком бастакы секретарынан Филиппов Е. М. талыллыыта. Оттон кыыһыран, Борисов КК секторын сэбиэдиссэйэ Алексей Александрович Швырев-туун Дьокуускайга кэлэн, тута Чурапчыга тиийэн кэлэллэр. Аэропорка түһээт, райкомҥа да сылдьыбакка, мин директорбыр сирбэр — Чурапчы орто оскуолатыгар тиийэллэр. Икки этээстээх оскуола учительскайыгар ыскаап кэннигэр Карл Маркс мэтириэтэ угуллан турарын булан ылан ыйыталлар уонна райкомҥа кэлэллэр. Оскөтүн пленумҥа тыл эпиэтэҥим буоллар Киин Комитет, обком үлэһиттэрэ самолеттан быһа мин оскуолабар кэлбэттэрэ чуолкай, отоҥунан иһиллибэтэх суол этэ. Ол кэнниттэн эмиэ райком иккис секретарын кыракый хойуугар ыҥыран ылаллар. Кинрбитим секретарь мэстэтэнгэр Швырев олорор, балтыһахтыы кыракый остуолга — Борисов. Кэпсэтии оскуолаттан саҕаланна, ол быыһыгар оҕолор таһырдьа туалеттыыллара, К. Маркс мэтириэтэ тоҕо ылыллыыта эгин ахтылыыта. Онтон Швырев кадры КК быһаарар, И. Е. Винокуровы ууратыыны эмиэ, эн Борисовы сыыһа буруйдуур эбиккин диир. И. Е. Винокуров обком бастакы секретарынан үлэлии олордоҕуна, КК иһинэн Үрдүкү курска үөрэхэ ыҥырбыттара, ол ууратаары дуу, таҥнары түһэрэри дуу буолбатах буолуохтаах. Оттон 1951 сыллаахха «Правда» хаһыакка С. З. Борисов «Саха литературатын историятын табатык сырдатар иһин» ыстатыйатыгар Г. П. Башарин үс реалист-суруйаччылар тустарынан эҥинэтэтин критикалаан, онно Винокуровы буруйдаан үлэтиттэн уһуллараары ситиспитэ, бэйэтэ киин эпиэстэтигэр одорбута. Швырев син-биир ылыммат: «Ол партия КК дьыалата, Киин Комитеты буруйдуутун дуо?». Мөккүөрбүт аны колхозтары бөдөҥсүтүү сыыһатыгар кэтилиннэ. Икки ортубуттан мөрөйдүү сатаан баран туһа тахсыбатын билэн, ыытан кэбистилэр. Р. Х. Кривошапкины, П. П. Дьячковскайы кытта эмиэ «бэсиэдэлэспиттэр» этэ. Ким даҕаны конференциҥа С. З. Борисовы буруйдуур уураах ыыһа таһаарбыппыт эбит диэбэтэҕэ абыраабыта. Е. М. Филиппов дьиэтигэр хоно-өрүү сылдьыбыттар этэ, бука, ким телефоннуурун, кэлэрин билээри буолуо.

Нөҥүө күнүгэр, тохсунньу 5 күнүгэр, оччотооҕуга бытарыйа илик Эрилик Эристиин аатынан колхоз коммунистарын уопсай мунньаҕын оҥорторон, ороһуоннааҕы партийнай конференция түмүктэрин дьүүллэһиннэрэллэр. Мунньах түмүгэр эрдэ суруллубут уураах бырайыагын секретарь Н. В. Красильников аҕар. Борисов биир пууну — ороһуоннааҕы партийнай конференция уурааҕын 18-ыс пуунун сорох делегаттар этиилэриннэн, аҕас кинрбитинэн, сыыһаннан аҕарга диэн кумааҕыга эбии суруйан бэрбитин эмиэ иһитиннэрэр. Онуоха конференция делегата Кэнчээри Львович Колесов ойон туран: «Хайдах-хайдах баҕайыный. Ороһуоннааҕы конференция уурааҕын биһиги маҥнайгы сүһүөх тэриллэбитинэн ревизиялатаары гынаҕыт дуо?» — диир. 1921 сылтан коммунист Еримей Григорьевич Куличкин эмиэ этарар: «Бу ороһуоҥҥа үрдүкү партийнай оргаммыт — конференциябыт уурааҕын биһиги котүрэбит дуо? Партийнай демократияны, Устаабы утары барабыт дуо?» Онтон: «Ыл аах эрэ, өссө төгүл истиэҥ», — диэбиттэригэр Николай Васильевич хат аҕаары гыммыта кумааҕыта суох. Айдаан тахсаары гыммытын билэн, С. З. Борисов эбии бэйэтин буочарыгын суруйбут кумааҕытын паапкатыгар уктан кэбиспит. Кэлин истибит Үөһээ Бүлүүтэ эмиэ обком мэтириэлээбит киһитин Васильев Иван Афанасьевичһы бастакы секретарынан талбаккалар, бэйэлэригэр иккис секретардаабыт Прокопий Павловы талбыттарыгар Борисов эмиэ биир маҥнайгы сүүрүөх партийнай тэриллэҕэ боппуруос туруоран конференция уурааҕын кэтуттэрбит, конференция сыыһа барбытынан диэн хаттаан конференция онугар ороһуон коммунистарын уопсай мунньаҕынан И. В. Васильевы таллар-быт эбит. Биһиэхэ эмиэ итти ньыматын туттаары гыммыта табыллыыбатах. Эрилик мунньаҕын нөҥүө күнүгэр Чурапчыга тэриллэ салайаччыларын, активы мунньуох буолан болдьообутун «умнан» Борисов итти түүн Швыревтуун Дьокуускайдаан хаалбыттар этэ.

Москваҕа телефоннаанар, бюроҕа Г. И. Чиряев уо. д. а. утарсаннар обком бюротун олунньу 8 күнүнээҕи 55 №-дээх уураа ыынан Е. М. Филиппов райком бастакы секретарынан бигэргэммитэ.

Гаврил ЕФИМОВ.

(Салгыыта бэчээттэниэ).

Новосибирскай уобалас. «Вектор» научнай-производственнай холбоһук олус сэдэхтик костөр медицинскэй препараттары конверсия иитин иһинэн оҥорон таһаарыы хайыскатын ылла. Эми уонна диагноһы быһаарар средстволары оҥорон таһаарыыга соруга кырата суох.

Бэрт кылгас кэм иһигэр инфекциялар вируста-рын, кутталлаах ыарыылары эмтээһиҥнэ туһаныллар реаферонпары оҥоруулуу баһылаатылар, корь ыарыытын утары вакциналары оҥоруулуу саҕалаатылар. Билигин ученайдар клещевой энцефалиты уонна да атын ыарыылары утары препараттары оҥоруулуу үлэлэһэллэр.

Снимокка: научнай-производственнай холбоһук бинир учаастагын лаборана О. Пархоменко.

(РИТА—ССТА).

Билсиҥ: сэдэх идэ үлэһитэ

САХА ДЬАХТАЛЛАРЫТТАН БИИР БАСТАКЫНАН

Бу ыстатыйаны Воля Николаевна үһүн кэмнэ муспут матырыйаалларыгар уонна киин туһунан бэйэм билэрбэр олоҕуран суруйарга сананным. Киин саха дьахталларыттан бастакы музыкант-педагог уонна фортепианнай музыка пропагандыһын ыыһыытынан кэҥэтиллэр, В. Н. Дьячковская Россия уонна Саха сирин ордук сэрии иннинээҕи кэмнэрин интэриэһиргиирэ, үөрэппитэ уонна ыччакка, иэйиэмньэҕэ пропагандалаабыта. Ити аҕата Н. В. Дьячковскай олорон ааспыт кэмэ буолан иннинэхэ ордук чугас этэ. Биллэн турар, киин итти эрэ кэрдиис кэминээҕи историяҕа мунгурдамматаҕа, салгыы үөрэппитэ... Ону барытын бу кыракый ыстатыйаҕа хабар кыах суох. Ол иһин сэрии иннинээҕи кэмиэн мунгурданарга сананным.

Воля Николаевна 1929 сыллаахха Чурапчы оройуонугар Сылан эйэлиэгэр сулуусталаах кэргэнэ үөрөөбүтэ. Киин 1937 сыллаахха Сылан оскуолатыгар маҥнайгы кылааска үөрэнэ киирбитэ. Ол кэнниттэн аҕата үлэлии сирдэриэн Намҥа, Ньурбаҕа, Чурапчыга үөрэммитэ. Дойдутугар 7-с кылааны бүтэрэн баран 1944 сыллаахха Дьокуускайдаабы музыкальнай оскуолаҕа киирбитэ. Ол кэнниттэн Дьокуускайдаабы музыкальнай училищеҕа аан бастаан аһыллыбыт фортепиаппай музыка отделениетыгар үөрэнэр. Ону бүтэрэн баран 1955—1959 сс. Дьокуускайдаабы музыкальнай- художественнай училищеҕа учууталлыыр. Ол кэнниттэн 34 сыл устата республикатаабы Пионердар дыбарыастарыгар үлэлэспитэ, итти иһиттэн 15 сыл музыкальнай отделениеҕа сэбиэдиссэй.

В. Н. Дьячковская классическай, советскай уонна саха национальнай музыкатын историятын ыччакка, иэйиэмньэҕэ кэҥэтиллэр билиһиннэрбит музыкант-педагог ыыһыытынан общественность биһиэхэ билии ылыан ылбыта. Киин сыанабылынан С. Рахманинов «Алеко», «Скупой рыцарь», «Франческа да Римини» уонна Римскай-Корсаков оперпай айымныыларын аахсыбатахха, нуучча оперпай искусствотын революция иннинээҕи таһыма намыһах эбит. Сити кэмнэ императорскай оперпай театрга «Символистар», «Условнай театр», «В мире искусств» композитордара кэлбиттэрэ биллэр событиеннан буолбут. Ол курдук, киниилэр Россия придворнай театрын феодальнай үгэстэригэр буржуазнай революция сүүрэннэрин киллэрбиттэрэ прогрессивнай суолталаммыт. Онтон Октябрьскай революция буолбутун кэнниттэн бастакы советскай композиторлар үйэлэр тухары мунньуллубут музыкальнай үгэстэртэн, киин каноннарыттан тэйэргэ соруммуттар, олох саҥалыы пролетарскай музыкальнай культураны олохтуурга сорук туруорумматтар.

Итти саҥа сүүрэн дьайыытыгар биир кэмгэ (1925—1930 сс.) сорох эдэр композиторлар ыллара сылдьыбыттаахтара. Олор истэригэр Шостакович, Дешевов, Половинкин, Киппер уо. д. а. эмиэ баалларра. Киһи дуоһатыгар, общество олоҕор, саныатыгар, дьулуурдаах ингэн киирэн суруйбакка, ангардас массыыбаны, техниканы, авиацияны, электричествоны, радионы айхаллыыр айымныылар суруллубуттара.

Воля Николаевна театр уонна композитор хардарыта сыыһаннаһыларыгар улахан суолтаны биэрэр этэ. Итинник биирдэ эрэ үлэлээбин түмүгэр композитор үчүгэй музыкальнай айымныыны айар кыахтааҕын тоҕоостоон бэлиэтиирэ. Биһиги кэмиитинээҕи Россия уонна Саха сирин национальнай композиторлара саха музыкальнай -драматическай театрын кытта биирдэ үлэлэһэн киэҥ далааһыннаах, үрдүк художественнай таһымнаах «Ньургун Боотур», «Лоокуут уонна Ньургуһун», «Кыһыл ойуун» курдук саха национальный операларга суруллубуттара. Саха музыкальнай искусствотын акылаатын түһэрбит дьоннорун, бастакы энтузиаст музыканнар А. В. Скрябин уонна Ф. Г. Корнилов тустарынан семинардарга Воля Николаевна элбэхтик дакылаат оҥорбута, НКС искусство боппуруостарыгар управлениета 1938 сыллаахха Саха драматическай театрын иһинэн тэриллибит национальнай хор үлэтин критикалаан тыастаах-уустаах киэҥ уураабы ылыммыта. Онно Ф. Г. Корнилов таһаартарбыт «Сборник якутских песен» диэн хомуурунньуттан саха ырыатын урукку хаалбыт мелодиларын көбүтэр диэн политическай буруйдааһын оҥоһуллубута. Онон ууруох саха музыкальнай культурата сайдыытыгар улахан хоромньуну оҥорбута саарбаҕа суох.

Саха национальнай театрын иһинэн 1931 сыллаахха А. Скрябин салаатынан аан маҥнай хомус ансамбла тэриллибитэ. Аҕыйах сыл буолаат, 1937 сыллаахха, хомус уонна хомус ансамбль буржуазнай- националистическ а й өйү-санааны көбүтэр диэн бобон кэбиспиттэрэ. Сэрии иннинэ М. Н. Жирков Саха драматическай театрын иһинэн Саха государственнай национальнай хорун тэрийэн ситиһиилээхтик үлэлэппитэ. Итти хор сабыдыалынан саха биллиилээх артистара Е. А. Захарова, Т. П. Местников, М. В. Жирков, А. И. Егорова, А. П. Лыткина, Н. Н. Харитонов, А. Ф. Новгородова, М. И. Васильева иитиллэн тахсыбыттара.

Сэрии иннинэ национальнай хоры тэрийэн үлэлэтэн баран М. Н. Жирков саха народнай ырыаларын мелодияларыгар олоҕуран саха драматургиятын пьесаларыгар тустаах музыкалары айбыта. Холобур, П. А. Ойуунускай олонхотун матыыбыгар «Туйаарыма Куону», Суорун Омоллоон «Сайсарытыгар», Тимофей Сметанин «Лоокуут-Ньургуһунутар», Кулантай — Протодьяконов «Манчаарытыгар». Кэлин киниилэр матыыптарыгар олоҕуран «Ньургун Боотур», «Сыгый Кырыаастыыр» опералар уонна «Полевой цветок» диэн аатталаах балет суруллубуттара.

Воля Николаевна кэлин «Оҕо дыбарыаһын» отделын салайан олорон преподавателлэр семинардарын салайара. Киин семинарга кичэйэн бэлэмнэнэр. Истээччилэри интэриэһиргэтэргэ, киниилэр толкуйдарын уһугуннараргга кыһанара. Холобур, уруоктарга музыкальнай фольклору хайдах туһаныахха сөбүй?, саха национальнай операта үөскээһиниэн туох тэрүөттэр баалларый?, о. д. а. уустук боппуруостары киллэрэ сатыыра. Киин программа музыкальнай репертуарын сөп буола-буола хаттаан көрөрө, байытан биэрэрэ. Ону репертуар сорох чаастара эргэрэллэриннэн, үөрэнээччилэр сайдыбыт таһымнарыгар эпиэттэбэттэриннэн быһаарыллар. Бэйэтин уруоктарыгар булгуччулаах программа тас өртүнэн саха композиторлара суруйбут айымныыларыттан киллэрэн биэрэрэ. Ордук талаанаах оҕолору сүүмэрдэн туспа уустугурдуулуубут программанан үөрэтэрэ. Олортон биллиҥ сорохторо Москваҕа, Новосибирскайдаабы, Уралдаабы консерваториялары бүтэрэн төрөөбүт норуоттарын национальнай музыкальнай культураларын сайыннарыыга ситиһиилээхтик үлэлии сылдьалар.

Николай ЕГОРОВ.

Баахынай хаһаайыстыбата

КУОРАТТАН — ТЫА СИРИГЭР

Саастарын тухары сүөһү эмтэрдээх, колхозка, совхозка маны нэ огостон үлэлээбит дьон баахынайынан бараннара киһини оннук соҕуналлар. Эйгэлэрэ буоллаҕа. Ол үрдүнэн бэйэ бодотун билиннэр, кэм үлэни-хамнаһы кыайар дьон бу суолу талаллар диэн өйдөбүл хаалбат. Кырдьыга, экономическай сыһыаннар аҕара уустугурбут, үөһэ-таҥнары ытыллыбыт кэмнэригэр барыа коллективнай сыһыаннары быһан, окладтаах хамнастан аннастаран туспа, ойдоон барыы маган ахан буолбатах.

Оттон куорат сиртэн тыаҕа тахсан баахынайынан барыы хайдах сыаналаныа, туохха тэҥнэтиэ эбитэ буолла? Маныаҥ саҕах да буоллар баар эбит. Буолан баран, бойдоох бэйэбит ороҕуоммутугар. Киниилэр — Федоровтар Мугудайга олохтоохтор. Бу биэс оҕолоох эдэр ыал. Дьиэ кэргэн аҕа баһылыга— Михаил Васильевич Дьөгүүскайга художественнай училищены бүтэрбит, сэдэх идэлээх: архитектор, скульптор, эмиэ да художник. Оттон дьиэ хаһаайката—Розалия Георгиевна. Кини да наадалаах, оннук маассабайа суох товароведидэлээх. Иккиэн Дьөгүүскайтан төрүттээх, оннолохсуйбут, ыал буолбут дьон.

—Дьөгүүскайтан харыс сири хамсаабатах дьон этибит. Бу ороҕуоку сураҕын эрэ истэрбит. Мугудайга Михаил маннааҕы Культура дьиэтигэр художниктыан анаммыта. Мин быстах үлэлэргэ сылдьыбытым. Хамнас кырата, кэлэн биэрбэтэ эрэйдээх этэ. Ол иһин бастаан утаа кооператив эгин курдугу тэриннэн баран, кэлин баахынайыныан бараҕа санаммыппыт. Былырыын балаҕан ыйыттан «Сарыал» диэн аатынан хаһаайыстыбабытын ретистрациялаппыппыт,— диэн кэпсиир Розалия Георгиевна. Баахынай хаһаайыстыбатын сурунка-бичиигэ киирэн суруллар, билиннллэр сирэй салаҕаччыта кини. Михаил үксүн булууга-талыыга, сүүрүүгэ - кэпсэтиһиигэ сылдьар эбээһинэһи ордорбут.

Хаһаайыстыба түөрт кыһилээх. Иҥаллаах аҕаны сэргэ эбэлэрэ А. Н. Попова уонна убайдара В. Г. Попов (Саха театрын үлэһитэ) —толору быраастаах чилиэннэр. Тордуон бинир тэҥ балаһыанньаҕа баахынайынан киирбиттэр. Хайдара да колхозка, совхозка үлэлээбэтэх буолан сүөһүнэн үүрдэрэн ылар пайдаҥа суох. «Мугудай» сылгы заводун онуоҥаны көрдөөн, быраастарын оннөн сулуйбатах кэлин дьон. Арай сокуонунан 30 гектардаах сир аналыттан, бастакы тэриллиигэ ороҕуоннааҕы ассоциация нөҥүө 2 мөлүйүоннээх ссуда ылбыттар. Итиэлэртэн уратылара, дьэ, бэйэ булуута-талыыта, , оҥоруута,

Сылы кыайбат кэмнэ диэтэххэ, олоҕун булуммут хаһаайыстыба. Туохханык иннинэ, Мэҥэ-Хаҥалас ороҕуонуттан 9 племенной тыһаҕастары булуммуттар. Быйыл икки ыныгэйдэммиттэр. Ыныахтарын ыан улахан дьиэ кэргэн үрүк аны хаһа талбыт аҥаан абыраммыттар. Маны тыа дьоно ыала судургу истэн кэбиһэххит буолуо эрэдээ, хаһаайыттарга улахан сонун, эбиллэн курдук сыаналанар. Кырдьык, куоракка олохтоох, ыныаҥы бэйэтин да ахсааннаахтык көрбүт дьоҥҥо, бу бастакы синиһиилэрэ. Ол үөрүүгэ ыттыһан, сахалыы тойоннноотохчо, сүөһү да турар дьоҥуттар ньэлэр. Оннук эрэ буоллун.

Кураанныыр ороҕуоҥҥа сүөһүнү иитии туспа сыралаах - сылбалаах. «Сир-уот мөлтөх дойдута эбит эрээри, дьоҥун-сэргэтин кытта бодоруспут, оҕолорбут буоллаҕына адьас дойдуларынан аҕаллар, ниэн ырабыт манна төрөөбүттэрэ», — диэр Розалия. Былырыын итэ Булгуннаах үрэҕэ диэн сирдэриттэн 2 тоннаҕа эрэ чугаһыыр оту ылбыттар, атыыгыгар Намтан, Хаҥаластан 5 тоннаны булуннан кыстыы этэҥнэ туораабыттар. Сүөһү өлүүтэ-сүтүүтэ тэһаарыллыбатах. Ол да куҺаҕана суох.

«Хотон кыараҕас. Күһүн саҥаны туттабыт»,— диэнтэн сиэттэрдэххэ иитии былаан элбэх. Туохханык иннинэ, аналпыт сирдэрэ ыраах, иннэ Мэҥэ-Хаҥалас ыпсыытэ дуҕалаах-маардаах дойду. Онон сайылык уһаайбата туруорсаллар. Ходуһаларын күрүөтүн огостуну саҕалаабыттар. Сүөһү-ас эбиллиэҥин иитиннэ туспа баран сайылыыллара, үрдүттэн дьиэ-уот туттан ороллоро табыгастаах бөҕө буоллаҕа. Сыыйа сирдэриэн этэн курдук, ол эбэтэр саасны боруобаҕа 40-50-са бырыһыан тахсыллаах эбит. Ол кэлин иккис ыраастаныыны барбыт. Онон кэтэһэллэр, Уопсайынан, сиэмэни барытын да 2-3 төгүл ыраастатан эрэ баран мэспыттар. Эмиэ манна бу эвено 75,5 гектарга рапсы кытта булкуйа спилэс күөх маассатын ыспыт. Билигин механизатордар үс тракторынан сир паардааһынытар турунуулар, иннилэр күһүнгү хорутуулу эмиэ ыытыахтара. Сорохтор күрүө абыраран, тутуутугар үлэлиллэр, сорохтор баахынаны харабыллыыллар.

—Саҥа техниканы ылыы тохтоото, —диэр хаһаайыстыба ылаабынай агронома П. Х. Сидоров. —Арай сеялка ылыбыт уонна суох. Эрдэ үс комбайннаах этэбит. Холбоҥор ортө кэм баар. Иэскэ-күүскэ киирэн «Агротехснабтан» саппаас чаҺы да ылыыбыт аҕырымаата. Оннооҕор аҺыйа эмэ нөрөөспүппүтүн аккаастаан баран, бу кэлин, төхтүрүйэн кэпсэтиҥэ бизэрдилэр. Балаһыанньабыт итинник. Тугу эмэ саҥардыыларга илин-атах тиийбат, саная хоппот буолан иһэр. Ол барыта —үлтэн-харчыттан. Саҥа зерноток туһунан тыл вотөөрбүт эмиэ хаалла.

Маралаайы эҥэр 160 гектарга күөх ыһыыны (зеленка) уонна 96 гектарга спилэс маассатын ыспыттар. Кэстөрүн курдук, бу хаһаайыстыбаҕа баахынка ылар ирээтэ уларан. Оннооҕор эбии хаһыс да сылын луговмелиоративнай этэрээт балачча үлэни ыытар. Бу ороҕуоҥҥа аатырар-суураҕырар үлэлээх коллективы быйыл да Ф. Л. Дьөгүнов салайар, сүрүннүүр. Киниилэр сэттиэлэр. Биир очко техникалаахтар. Коллектив бас билиитигэр иккилии Т-150, МТЗ уонна үс ДТ трактордар баллаах. Улаларэ да кинэг, мэлдьи буоларын курдук, кинэтээһиннээх даҕаны. Ол курдук Маралаайы эҥэр ыһыыны, хомууру бу этэрээт быһаарар. Сиилэскэ анаан ыһыыны оттуу хомуйарга былаанныыллар эбит. Оту барыстаныарга холуналлар. Күөх ыһыыттан эмиэ 40-са гектарын оттуу хомуйуохтаахтар. Былырыын да итинник аҥардаан-чиэппэрдэн хомуйбуттар, от аһылыкка эбиммиттэр. Этэрээт өссө элбэх сыллаах от ыһыылаах хотуһатыттан (бэйэтэ оҥорбутуттан, ыспытыттан) 100 тонна оту соҕотоҕоҥкалыырыгар былаан түспүт. Быыстарыгар 100 гектардаах (элбэх сыллаах оту ыһарга анаан)саҥа сири оҥорон туттарыахтаахтара эмиэ турар. Бу—күһүнгү үлэлэрэ. Онтукаларын, үтэс курдук, күрүөлээн-хаһаалаан олорчу ситэриэхтээхтэр. Эйиилгитигэр аны ыһыахтара. Итиннэ этэрээт сири оҥорууттан саҕалаан сыыйа ыһыыны, хомууру бэйэтигэр ылан иһэр. Маныаҥ кэлиннии үлэлиир ороҕуоҥҥа ханна да суох. Онон туһутар бу көрэхсэнэр опыт. Дьон да үлэлээх, интериэстээх.

«Мугудай» сылгы заводун оттуур ходуһалара улахан аҥара оҥоһуулаах сирдэр, элбэх сыллаах от ыһылаахтар. Бэйэ оҥостоҕун сэргэ манна «Якутводмелиорация» холбоһук ПМК-та үлэлэһэр. Быйыл иннилэр Хоччукуга 82 гектардаах баахына сири бастакы обработкатын ыытан, маһын-отун ыраастаан, күрүөлээн туттарыахтаах сыллара.

Түмүктээн эттэххэ, мугудайдаҥа сири, баахынаны оҥоруу, атыттарга холоотохчо, балачча ыытыллар уонна билиҥнэтэ үп-харчы суох диэн суулаан да олоро иликтэр. Быйата, сиргэ дьон дуулатын ууран, көлөһүнүн төөрүн үлэлиир. Арай ол сыра быйыл тиллиэ, бурдук толуу аҺынан үөрдүө дуо?! Оннук эрэ буоллар ханнык.

С. МАКСИМОВА.

Нижнегородской уобалас. Россияҕа луугу биир сүрүн үүнэрээччи Арсамаскай ороҕуонугар дьиэкти балаһыанньа үөскээтэ. Аасыыт күһүн олус үчүгэй үүнүү ылыллыбыта. Ол эрээри эргиэн тэриллэрэ бэрт кыраны атыыласпыттара. Аны итэ кэмигэ Арҕаа Сибиир рынокторга Үзбекистаантан аҕаллыллар табаардарынан туолбуттара. Ол түмүгэр Арзамас луугу үүнэрэр нэнии аччатарга күһэлиннэ.

Снимокка: луугу үүнэрии ночооттоох салаа буолла.

(РИТА—ССТА).

Бурдук. Бурдук барахсан, күүтүүлээх да буоллаҕыт! Ордук билигин, ыараабыт - кырыымчык кэмнэ «барыга баһылык» дэтэриҥ, дьэ каллэ.

Оннук да буолан, быйыл ороҕуон баахыналарыгар ханна да ыһыы үлаларэ улахан дарбаана, тардылыга суох, буолар буолуохтаҕын нурдук кэмигэр түмүктэммиттэрэ. Итэ «Мугудай» сылгы заводун баахыналарыгар эмиэ.

Хаһаайыстыба баҺыналара Төлөйгө бааллар, Кэнники сылларга сири-уоту көрүүгү, сөхсүүгү былаанныахтык барар. Онуоха анал идэтийбит звеноолар үлэлиир буоллтара быһаарыллаах ороллаана. Быйыл эмиэ Александр Васильевич Корнин аҕыс киһилээх звенота моой-арҕас ылан дьарыктанар. Туорахтаах культуралар барыта 316 гектарга ыһылыннылар. Ол иһигэр 156 гектарыгар эбиэс, 65 гектарыгар дьаҥнимэн. Оҥу тэҥэ быйыл аан бастаан 95 гектарга сэлиэйинэй ыһылыыта. Сиэмэни —«Якутяҥка» суордун эриликтэртэн атыыласпыттар.

Сиэмэ бастакы, ол эбэтэр саасны боруобаҕа 40-50-са бырыһыан тахсыллаах эбит. Ол кэлин иккис ыраастаныыны барбыт. Онон кэтэһэллэр, Уопсайынан, сиэмэни барытын да 2-3 төгүл ыраастатан эрэ баран мэспыттар. Эмиэ манна бу эвено 75,5 гектарга рапсы кытта булкуйа спилэс күөх маассатын ыспыт. Билигин механизатордар үс тракторынан сир паардааһынытар турунуулар, иннилэр күһүнгү хорутуулу эмиэ ыытыахтара. Сорохтор күрүө абыраран, тутуутугар үлэлиллэр, сорохтор баахынаны харабыллыыллар.

—Саҥа техниканы ылыы тохтоото, —диэр хаһаайыстыба ылаабынай агронома П. Х. Сидоров. —Арай сеялка ылыбыт уонна суох. Эрдэ үс комбайннаах этэбит. Холбоҥор ортө кэм баар. Иэскэ-күүскэ киирэн «Агротехснабтан» саппаас чаҺы да ылыыбыт аҕырымаата. Оннооҕор аҺыйа эмэ нөрөөспүппүтүн аккаастаан баран, бу кэлин, төхтүрүйэн кэпсэтиҥэ бизэрдилэр. Балаһыанньабыт итинник. Тугу эмэ саҥардыыларга илин-атах тиийбат, саная хоппот буолан иһэр. Ол барыта —үлтэн-харчыттан. Саҥа зерноток туһунан тыл вотөөрбүт эмиэ хаалла.

Маралаайы эҥэр 160 гектарга күөх ыһыыны (зеленка) уонна 96 гектарга спилэс маассатын ыспыттар. Кэстөрүн курдук, бу хаһаайыстыбаҕа баахынка ылар ирээтэ уларан. Оннооҕор эбии хаһыс да сылын луговмелиоративнай этэрээт балачча үлэни ыытар. Бу ороҕуоҥҥа аатырар-суураҕырар үлэлээх коллективы быйыл да Ф. Л. Дьөгүнов салайар, сүрүннүүр. Киниилэр сэттиэлэр. Биир очко техникалаахтар. Коллектив бас билиитигэр иккилии Т-150, МТЗ уонна үс ДТ трактордар баллаах. Улаларэ да кинэг, мэлдьи буоларын курдук, кинэтээһиннээх даҕаны. Ол курдук Маралаайы эҥэр ыһыыны, хомууру бу этэрээт быһаарар. Сиилэскэ анаан ыһыыны оттуу хомуйарга былаанныыллар эбит. Оҥу барыстаныарга холуналлар. Күөх ыһыыттан эмиэ 40-са гектарын оттуу хомуйуохтаахтар. Былырыын да итинник аҥардаан-чиэппэрдэн хомуйбуттар, от аһылыкка эбиммиттэр. Этэрээт өссө элбэх сыллаах от ыһылаах хотуһатыттан (бэйэтэ оҥорбутуттан, ыспытыттан) 100 тонна оту соҕотоҕоҥкалыырыгар былаан түспүт. Быыстарыгар 100 гектардаах (элбэх сыллаах оту ыһарга анаан)саҥа сири оҥорон туттарыахтаахтара эмиэ турар. Бу—күһүнгү үлэлэрэ. Онтукаларын, үтэс курдук, күрүөлээн-хаһаалаан олорчу ситэриэхтээхтэр. Эйиилгитигэр аны ыһыахтара. Итиннэ этэрээт сири оҥорууттан саҕалаан сыыйа ыһыыны, хомууру бэйэтигэр ылан иһэр. Маныаҥ кэлиннии үлэлиир ороҕуоҥҥа ханна да суох. Онон туһутар бу көрэхсэнэр опыт. Дьон да үлэлээх, интериэстээх.

«Мугудай» сылгы заводун оттуур ходуһалара улахан аҥара оҥоһуулаах сирдэр, элбэх сыллаах от ыһылаахтар. Бэйэ оҥостоҕун сэргэ манна «Якутводмелиорация» холбоһук ПМК-та үлэлэһэр. Быйыл иннилэр Хоччукуга 82 гектардаах баахына сири бастакы обработкатын ыытан, маһын-отун ыраастаан, күрүөлээн туттарыахтаах сыллара.

Түмүктээн эттэххэ, мугудайдаҥа сири, баахынаны оҥоруу, атыттарга холоотохчо, балачча ыытыллар уонна билиҥнэтэ үп-харчы суох диэн суулаан да олоро иликтэр. Быйата, сиргэ дьон дуулатын ууран, көлөһүнүн төөрүн үлэлиир. Арай ол сыра быйыл тиллиэ, бурдук толуу аҺынан үөрдүө дуо?! Оннук эрэ буоллар ханнык.

С. СМИРНИКОВА.

● „ҮҮНҮҮ — 93“ ●

СЭЛИЭҺИНЭЙ ТОЛУУ АҺЫНАН ҮӨРДҮӨ ДУО?

Спорт ● Спорт ● Спорт

ДУОБАТ СЕЗОНУН ТҮМҮКТЭРЭ

Хаҥыс баҕарар үлэһит бэйэтэ туту оҥорбутун түмүнэн көрөөччү. Ситиһиилэриттэн үөрэр, астынар, туту кыайбатаҕын, ситэ оҥорботоҕун ырыналыыр, иннинэ былааныы чэрчилиир. Сиэн ол кэрэтэ биһиги, дуобатчыттар, туту ситиспиппитин эбэтэр кыайбатахпытын, көтүппүппүтүн ырытан көрөөччүбүт. Сахалар таптыыр спордарын көрүнэр 1992—1993 сс. сезонига түмүкпут хайдаҕый?

Күүстээх саҥа тренердэр кэлбиттэриниэн Чурапчы дуобатчыттарыгар улахан сэргэхсийии таҕыста. Республика, Россия туһулгаларыгар элбэх маастары үүнэрбит Чурапчытаабы республиканскай спортивнай орто интернат-оскуолаҕа дуобат отделениетын аһаан, онно дьоҕурдаах оҕолору түмэн Н. Н. Кычкин улэтин кыахтаахтык саҕалаата. Бу үлэҕэ Николай Николаевич бэйэтэ, кэргэнэ Мария Никитична Бырдыныырова, тренер уола Коля, үөрэнээччи Вася түмсүүлэхтик, хотоойутук ыытыстылар. Урут көхүл тустууга Ботуруобус соҕотоҕун Бүтүн Союз үрдүнэн биллэр маастардары ниппит буоллаҕына, аны Кычкиннар дуобакка саха оҕолорун аан дойдутаабы таһымнаах сыалы-соругу туруорунан үлэлиллэр. Кинилэр үөрэнээччиларыттан быйыл Коля, Вася Кычкиннар, Ганя Колесов спорт маастарын ыытыллыбыт